



# Kent Surlarının İşlevsel Dönüşümü ve Günümüz Kamusal Kullanımı Üzerine Morfolojik Bir İnceleme

Burcu Soygüzeloglu<sup>1</sup>, Eren Kürkçüoğlu<sup>2</sup>

## Özet

Kent surlarının ilk işlevi olarak görülen askeri ve savunma amacı, sur ve kent arasındaki karşılıklı ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Surlar; çok boyutları karakterlerinin biçimlendirici etkisi ile birlikte kent-kır, iç-dış, kamusal-özel gibi karşıt durumlar yaratmakta, mekânsal oluşuma, gündelik yaşama ve toplumsal ilişkilere yön vermektedir. Bu yön verme sürecinde surlar da fiziksel, sosyal, sembolik, politik ve morfolojik olmak üzere farklı anlamlar kazanarak işlevsel olarak değişip dönüşmektedir. Surların savunma duvarı olma özelliğini betimleyen fiziksel anlamı, tarihsel süreç içinde yerini yalnızca anıtsal bir yapı olarak var olmanın simgeselliğine bırakmış ve böylece surlar, işlevsel eskime sürecine girmiştir. Günümüzde de süregelen bu sürecin bir sonucu olarak sur çevresinde oluşan tanımsız ve kayıp alanların kamusal kullanım değerlerini ortaya çıkaracak bütüncül bir bakış açısı gerekmektedir ve bu çalışma, bu bakış açısını destekleyecek kavramsal çerçeveyi morfolojik bir inceleme üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak kamusal alan ve kamusal kavramlarının teorik arka planı; eşik ve sınır bağlamında ele alınan surlar ile ilişkilendirilerek surların kamusal kullanımının fiziksel, sosyal ve algısal boyutlarını incelemeye yönelik kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler, mevcut kamusal kullanım özelliklerine göre dünya üzerinden seçilen Carcassonne, Dubrovnik, Ferrara, İstanbul, Milano ve Xi'an kent surları üzerinden incelenerek sur çevresi kentsel açık alanların varlığı, sosyal donatı alanlarının sur duvarlarıyla olan ilişkisi ve kullanımlar arası mevcut erişilebilirlik düzeyleri ortaya koyulmuş, morfolojik açıdan karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu inceleme bulguları, sur örneklerindeki ortak kaygılar, kamusal kullanım yaklaşım ve önerileri dikkate alınarak teorik arka plana paralel olacak şekilde sistematize edilmiş ve kent surlarının kamusal kullanımını analiz etmede kullanılacak 11 parametre ve 25 alt parametreden oluşan kavramsal bir çerçeve ortaya koyulmuştur. Çalışma sonucunda oluşturulan kavramsal çerçevenin uygun yöntemsel çerçeve ile birlikte ele alındığında kent surlarının kamusal kullanımına dair daha detaylı sonuçlara rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** İşlevsel eskime, Kamusal kullanım, Kamusal alan, Kent surları, Morfolojik inceleme

## 1. Giriş

Kentler ve kentsel surlar arasındaki ilişki çoğunlukla askeri ve savunma amaçlı kurulsada surlar, farklı bağlamlarda yorumlanabilecek daha farklı anlamlar da ifade etmektedir. Kent-kır, içeri-dışarı, yurttaş-köylü vb. karşıtlık durumlarını oluşturarak geçişi, gündelik yaşamı ve toplumsal ilişkileri düzenleyen surlar, biçimlendirici özelliğinden dolayı siyasal, simgesel, toplumsal ve morfolojik anlamlar taşımaktadır (Kostof, 1992).

Surlar; yapılış amaçları ve özellikleri fark etmeksizin tarihsel süreç içerisinde fiziksel, işlevsel ve simgesel değişimlere uğramıştır. Surların aktif savunma işlevinin anıtsal bir yapı olma işlevine dönüşmesinin ardından, Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle kentlerin çoğunda işlevsel eskime ve bazı kısmi yıkımlar yaşanmıştır. Ulaşım olanaklarındaki gelişmeler, kentsel faaliyetlerin surların dışına

<sup>1</sup> Arş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, bsoyguzeloglu@gtu.edu.tr

<sup>2</sup> Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, ekurkcuoglu@itu.edu.tr



doğru genişlemesi olasılığını beraberinde getirmiş ve bu değişimi takiben surlar, yıkım ve koruma ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır (Ashworth, 1991).

İkilemin yıkım tarafında alınan planlama kararları eski surların yerine sokak, bulvar ve meydan gibi yeni kamusal alanların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Koruma tarafında ise surların yalnızca birer tarihi ve mimari yapı olarak yaşatılmasına odaklanılması, karmaşık ve sorunlu durumlara yol açmıştır (Ashworth ve Bruce, 2009).

Gelinen noktada bu çalışma; bütçe, iş gücü, uygun fiziki koşullar, bütüncül planlama yaklaşımları gibi yetersizlikler ile geçmişten günümüze devam eden benzeri durumları ortaya koymayı ve bu durumların ötesine geçerek mevcut surların kamusal kullanım değerleri dikkate alınarak gündelik kent yaşamına entegre edilmesi için gerekli olan kavramsal altlığı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak kamusal alan ve kamusal kavramları ile ilgili teorik çerçevenin incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

## 2. Kamusal Alan ve Kamusal Üzerine Teorik Çerçeve

Mekânın kavramsal, fiziksel ve işlevsel katmanları ile değişen kamusal karakteri ve çok boyutlu yapısı nedeniyle birçok disiplin bu kavramları farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu bağlamda kamusal alana ilişkin literatür, sosyo-politik ve sosyo-mekânsal konjonktür olmak üzere iki farklı başlık altında toplanabilmektedir.

Sosyo-politik konjonktürde kamusal alan, Arendt (1958) ve sonrasında Habermas (1989) tarafından yurttaşlar arasındaki tartışma ve eylem yoluyla açıklanan politik bir alan olarak ele alınmıştır. Arendt (1958) ise bireylerin sosyal hayattan uzaklaşmasının nedenlerini anlamak için temel insan eylemlerinin anlamını, özel ve kamusal alan arasındaki farkı ve etkileşimi tartışmaktadır ve ona göre bu etkileşimin anlamı, bireylerin algısına bağlıdır. Arendt ve Habermas daha çok kamusal ve özel alanların karakteristik özelliklerine odaklanırken, Lefebvre (1991), daha çok kentsel mekânın ve bireylerin mekân üretimine ilişkin toplumsal pratiklerinin incelenmesine odaklanmaktadır. Amin (2002) ise kamusal yaşamda ortaya çıkan kamusal ve toplumsal etkileşim biçimlerini, bireylerin birbirleriyle nerelerde karşılaştıklarını ve bu mekânlarda ne tür etkileşimlerin gerçekleşebileceğini tartışarak amaçlı ve iyi organize edilmiş etkinlikler sağlayan mikro-kamusal alanlar tasarlanmasının önemini göstermektedir.

Bu çalışmanın bağlamına paralel olan sosyo-mekânsal konjonktür içerisinde ele alınabilecek daha çok kentsel tasarım disiplini ile ilgili olan çalışmalar ise bir mekânın kamusal kullanım potansiyellerini tanımlayan sosyo-mekânsal bileşenlerinin neler olduğunu ve bu potansiyellerin bireylerin algı ve deneyimlerini nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Bu araştırmalar kapsamında; Whyte (1980), hangi mekânların daha fazla kamusal kullanım potansiyeline sahip olduğunu ve bu mekânların ne tür özelliklerle öne çıktığını cevaplamaya çalıştığı analizler sonucunda kamusal alanların fiziksel ortamının daha uygun ve yeterli olduğu durumda, bireylerin birbirleriyle çeşitli etkinlikler yoluyla etkileşim kurma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak Carr vd. (1992), başarılı bir kamusal alanın tasarım ve kullanım ile ilgili karakteri açısından tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanması, herkesin erişimine açık olması ve kullanıcıların kamusal alanla iletişim kurmalarına olanak sağlaması gerekliliğine dikkat çekmektedir.

İlerleyen dönemlerde bu çalışma ve yaklaşımların yetersiz bulunmasında sonra, Montgomery (1998), bileşik türetilmiş bir model geliştirerek kamusal alanların fiziksel, sosyal ve psikolojik boyutlarını dikkate alan üç ana faktöre -aktivite, biçim ve imaj- işaret etmiştir. Buna paralel olarak Carmona vd. (2003), insanların bir arada yaşamalarının ve aralarındaki etkileşimin ön koşulu olan aktivitenin fiziksel çevredeki en büyük etken olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmaların üzerine katkı koyan Project for Public Spaces (PPS, 2014), en çok kullanılan ve iyi tanımlanmış kamusal alanlar için dört özelliği -erişim/bağlantılar, konfor/imaj, kullanımlar/faaliyetler, sosyallik- kilit nokta olarak



tanımlamakta ve bu özelliklerin nitel bileşenleri ile bunları ölçmenin nicel yollarını göstermektedir. PPS'ye (2014) göre, mekânda gerçekleşen faaliyetler farklı profillerdeki insanları kendine çekmeli ve o mekânın gece-gündüz, her saat hizmet veren farklı kullanımları olmalıdır. Benzer şekilde Gehl (2011), bu aktivite ve sosyal kullanımların, kullanıcılar arasında doğrudan veya dolaylı olarak oluşan etkileşime bağlı olduğunu ve farklı aktivite türlerinin birbirini desteklediğini öne sürmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse; kamusal kullanımı destekleyen unsurlar literatürde çeşitli temellere dayandırılmasına ve farklı faktörlerle açıklanmasına rağmen bu faktörler altında birbirini destekleyen, insanın ihtiyaçlarını temel alan, kullanıcı ve mekân arasındaki etkileşime önem veren ve kullanıcının mekân üzerindeki haklarını koruyan kavram ve tasarım ilkeleri yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında; “fiziksel çevre, sosyal çevre ve çevresel algı” olmak üzere üç temada özetlenen bu kavram ve ilkeler sırasıyla erişilebilirlik, işlevsellik, süreklilik, çok katmanlı yapı, olanaklılık; sosyal erişilebilirlik, kullanıcı çeşitliliği, etkileşim; imgelenebilirlik, güvenlik/konfor, kimlik ve aidiyet olmak üzere 11 farklı kriter üzerinden ele alınmaktadır.

### 3. Kentsel Surların Mekânsal ve İşlevsel Karakterleri Üzerine Bağlamsal Çerçeve

Surların gelişiminde belirleyici olan tarihsel olaylar ve planlama kararları surların sosyo-mekânsal olarak algılanma biçimini etkilemiştir. Bu gelişim sürecinde meydana gelen birikimsel değişim, surlar ve çevre alanlarını bağlamsal çerçevede incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu incelemede surlar, hem bir kentte doğrusal yapıyı oluşturan fiziksel öge hem de toplumsal biçimlenmeyi sağlayan kent ögesi olarak ele alınmalıdır.

Surların bağlamsal çerçevesinde, fiziksel özelliklerinin keşfedilmesi ve kentlerde nasıl bir rol oynayabileceklerinin yorumlanması amaçlanmaktadır. Bu yorumlama, surların başlıca karakterlerine göre “dışlayıcı unsur olarak sur duvarı, kapsayıcı unsur olarak sur duvarı ve geçiş noktası olarak sur kapıları” olmak üzere üç farklı alt başlık üzerinden yapılmıştır. Her bir alt başlıkta literatürde yer alan sınır (edge), ara mekânlar (in-between spaces), eşik (threshold), eşik mekânlar (threshold spaces) gibi farklı kavram ve terimler surlarla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir.

Tarihi kentlerin bitiş noktasını tanımlayan fiziksel unsurlar her durumda sur duvarları olmamakla birlikte kentin coğrafi konumu gereği doğal bir öge olabileceği gibi kentin çeperinde konumlanan bir yerleşim alanı da olabilmektedir. Fakat burada sur duvarlarının kentlerin fiziksel olarak tanımlanmasındaki rolü, surların kentsel sınır (urban edge) olarak tanımlanma potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. Lynch (1960), sürekliliği bozan lineer elemanlar olarak sınırların iki farklı aşama arasında ayırıcı bir rol oynadığını belirtmekte ve sınırları; demiryolu güzergâhı, kentsel surlar ve kıyı şeritleri üzerinden örneklendirmektedir.

Lynch (1960), sınırları gözlemci tarafından iz (path) olarak kabul edilemeyecek ögeler olarak ele alsa da sınır karakterine sahip surların lineer formları ve yarattığı süreklilik, kullanıcıların sur izini hareket güzergâhı olarak algılamasına imkân vermektedir. Surlara paralel devam eden bu güzergâh izleri kullanıcı algısında bütünleşik bir yer bulmasına rağmen sur çevresini, dışlayıcı bir unsur olarak iki farklı alana (district) ayırmaktadır. Kostof'a (1992) göre, kentlerin önemli niteliklerinden biri olan kentsel alan ile kırsal alan arasındaki karşıtlık, araştırmacıları ilgili kavramları dikkate alarak surları bağlamsal olarak incelemeye teşvik etmektedir. Bu karşıtlıktan güçlenen ve kentsel sınır olan sur, dışlayıcı unsur olma özelliği ile ara mekânlar olarak adlandırılacak bölünmüş ve bağlantısız mekânların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sınırların fiziksel ve mecazi temsili olabilmeleri durumu ile surlar, her iki tarafındaki alanlardaki kamusal kullanımlar ve günlük yaşam üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

Öte yandan, kent surlarının her durumda katı bir sınır olarak dışlayıcı rolü olması gerekmemektedir. Surlar, iki tarafı arasında bağlantıyı sağlayabilmekte veya var olan etkileşimi güçlendirebilmektedir. Bu durum; surların iki farklı alan arasında aracı işlevi gören kritik bir konum



anlamına gelen eşik olarak tanımlanması ihtiyacını doğurmaktadır. Surların bu özelliği, çevresindeki farklı nitelikleri göz ardı edip karşıtlıkları ortadan kaldırmak yerine tüm karşıtlıkların karşılaşmasına olanak sağlamaktadır. Benzer şekilde, Meiss'in (1990) eşik mekân kavramı da iki mekân veya durum arasında kurulan ilişkiye dayanmakta, ayrılık ve bütünleşme, farklılık ve benzerlik, süreklilik ve süresizlik gibi tüm karşıtlıkları aynı anda kabul etmektedir.

Bu tanımlamalardan sonra eşik mekânlarının ara mekânlara benzediğini söylemek mümkün olabilir, ancak eşik mekânlar karşıtlıkları bölen sınırlarla birlikte kapsayıcı bir alan oluştururken, ara mekânlar tüm sınırları dışlamaktadır. Bourdieu (1992), geçiş sürecini ve geçiş sürecinde üretilen pratikleri sınırları içine alarak kucakladığı için eşğin, sınırın daha fazlası olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, surların kentsel sınır veya eşik olarak ele alınmasından bağımsız olarak kentlerin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkabildiklerini ve kentlerin mimari oluşumlarında önemli anıtsal öğeler olarak var olabildiklerini belirtmekte yarar görülmektedir.

Surların mekânsal ve işlevsel karakterlerine ilişkin diğer bir bağlam ise geçiş noktası olarak sur kapıları üzerinden kurulmaktadır. Kapılar, surların ilk oluşumlarından bu yana surların bir tarafından diğerine geçişe olanak veren, dikey ve yatay akışı sağlayan geçiş noktaları olarak değerlendirilmektedir. Hem makro hem de mikro ölçekte, tanımlanmış işlevler veya fiziksel özellikler sunan odaklar olarak da kabul edilebilen sur kapıları; sur ve çevresi alanların mevcut kullanım biçimlerinin incelenmesi açısından önemli görülmektedir ve seçilen sur örneklerinin günümüz kamusal kullanımları üzerine morfolojik bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmanın bağlamsal çerçevesini tamamlamaktadır.

#### 4. Seçilen Kentsel Sur Örneklerinin Kamusal Kullanımlarının Morfolojik İncelemesi

Krajnik ve Petrovic Krajnik (2019), tamamen eskimiş veya yeniden inşa edilmiş surların yerine günümüzde kamusal işleve sahip surları inceleyerek surların savunma amaçlı kullanımdan rekreasyonel kullanıma dönüşmesinin önemine dikkat çekmekte ve bu durumu, surların kullanıcılar tarafından deneyimlenmesinde alternatif bir biçim olarak nitelendirmektedir. Çeşitli potansiyeller taşıyan kayıp sur alanları için strateji geliştirmeye yardımcı olacak bir kılavuz elde etmek amacıyla sur yapılarının tamamı veya bir kısmı günümüze kadar ayakta kalan kentlerdeki sur çevresi kullanımlarının analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu gereklilik ile birlikte çalışma kapsamında; surların kamusal kullanımının fiziksel, sosyal ve algısal boyutlarını incelemeye yönelik oluşturulan teorik ve bağlamsal çerçeve düşünülerek Carcassonne, Dubrovnik, Ferrara, İstanbul, Milano ve Xi'an kent surları, mevcut kamusal kullanım özellikleri ve sundukları farklı karakteristik yapıları nedeniyle örneklem alan olarak seçilmiştir. Bu 6 örneklem alanda; temel olarak sur çevresi kentsel açık alanların varlığı, sosyal donatı alanlarının sur duvarlarıyla olan ilişkisi ve kullanımlar arası mevcut erişilebilirlik düzeyleri ortaya konularak fiziksel çevre, sosyal çevre ve çevresel algıyı gözeten 11 farklı kriter- erişilebilirlik, işlevsellik, süreklilik, çok katmanlı yapı, olanaklılık; sosyal erişilebilirlik, kullanıcı çeşitliliği, etkileşim; imgelenebilirlik, güvenlik/konfor, kimlik ve aidiyet- karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

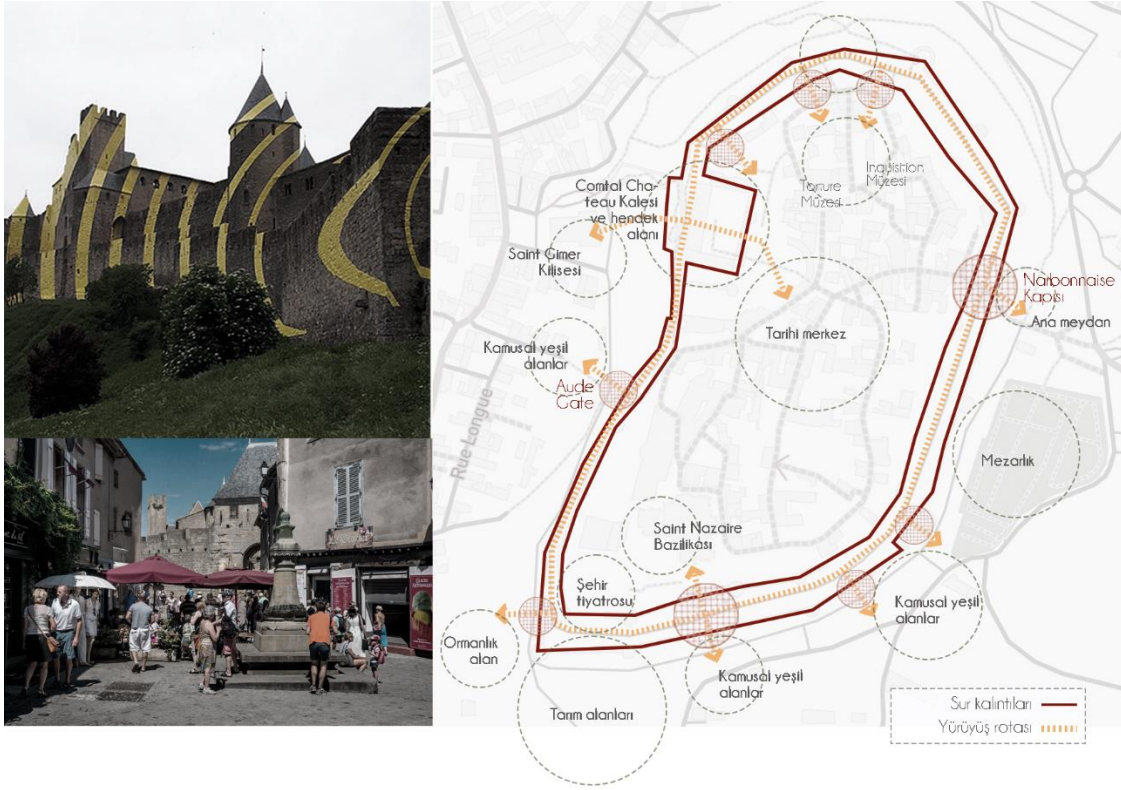
##### 4.1. Carcassonne Kent Surları

Fransa'nın Aude Ovası'nda yer alan Carcassonne'nin tarihi 13.yüzyıla dayanan kent surları, günümüzde kendine özgü restorasyon yöntemi sayesinde UNESCO'nun Dünya Miras Alanları Listesi'nde yer almaktadır (URL-1). Carcassonne surları, alışılmadık yapısı ve konumu sayesinde ne fiziksel ne de sembolik olarak kentten ayrılamayan, kentin oluşumunda oldukça önemli görülen anıtsal öğeler olarak kabul edilmektedir. Benimsenen koruma yaklaşımları ile deneyime açık tarihi-turistik bir karaktere sahip olan Carcassonne surları, aynı zamanda pek çok kamusal olanak da sunmaktadır (Şekil 1).





Surun izini takiben ilerleyen dairesel rota, yürüyüş yolundan Aude kentine bakmayı mümkün kılan topografik özellikleri nedeniyle hem yerel halk hem de turistler tarafından tercih edilmektedir. Surların çevresinde tarihi binalarla çevrili meydanlar, mağaza ve kafeler, geniş bir kullanıcı profiline hitap eden eğlenceli performanslara olanak sağlayan açık kamusal alanlar yer almaktadır. Sur çevresinde yer alan çeşitli kullanımların yanı sıra alanda, surun daha görünür olması için modern sanat ve mimari miras ilişkisine odaklanan etkinlikler ve sergiler düzenlenmektedir (URL-1). Alanın, çevresindeki tüm yapıların görünürlüğünün yalnızca dairesel yaya rotası üzerinde sağlanmasını benimseyen tasarım yaklaşımı ve bunu destekleyen sanatsal ve kültürel faaliyetler, insanları sur ve çevresi alanı kullanmaya teşvik etmektedir.



Şekil 1 Carcassonne surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.2. Dubrovnik Kent Surları

Hırvatistan'da, tüm kenti karadan çevreleyen ve 8.-16. Yüzyıllar arasında savunma amacı ile oluşturulan Dubrovnik kent surları günümüze kadar korunmuştur (URL-2) (Şekil 2). Dubrovnik surları, iyi korunmuş fiziksel yapıları ile kent formuna temel teşkil eden anıtsal öge olma rolüne sahiptir. Sur yapısının yanı sıra, çevrede yer alan kilise, saray, eski sokak yapıları, manastırlar gibi diğer tarihi değerlerin de ikincil koruma müdahaleleri sayesinde orijinal görünümlelerini kaybetmedikleri görülmektedir.

Mosler'in (2019) de belirttiği şekilde, Dubrovnik gibi surlarla çevrili olma (enclosed walled city) özelliğini günümüze taşıyan kentler, iyi tanımlanmış bir tarihi-turistik kenti temsil etmekte ve güçlü bir kent imajı oluşturmaktadır. Bu imajın oluşturulmasında, dinlenme alanları ile yükseltilmiş yaya rotasının kullanıcıları sur duvarları arasında ve üzerinde yürümeye teşvik etmesi ve kullanıcıların sur içi kentsel peyzaj mimarisini deneyimlemesine izin vermesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. Büyük Onofrio Çeşmesi veya Holy Savior Kilisesi gibi diğer tarihi mekân ve yapılara dokunarak tarihi merkeze bağlanan bu rota, hareket yoluyla mekânsallık yaratarak aralarında bağlantı sağlamaktadır.



Surların tarihi-turistik kent özelliğinden kaynaklanan kontrollü ziyaret saatleri, kullanımı sınırlandıran bir uygulama gibi gözükse de bütüne bakıldığında, surların günümüzde kamusal ve yarı kamusal alan olarak kullanılması önemli bir koruma örneği olarak değerlendirilmektedir. **Mosler (2019)**, günümüz sur yapısı ile gündelik mekânların kullanıcılar tarafından yeniden üretilmesi arasındaki karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak bu alanda mekân oluşturma yaklaşımlarının ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylece, insanlar hendekleri kent bahçesi ve spor alanı olarak kullanmakta, benzer şekilde surların yanında yer alan ve suya inen doğal merdivenler de yarı kamusal alan olarak işlev kazanmaktadır.



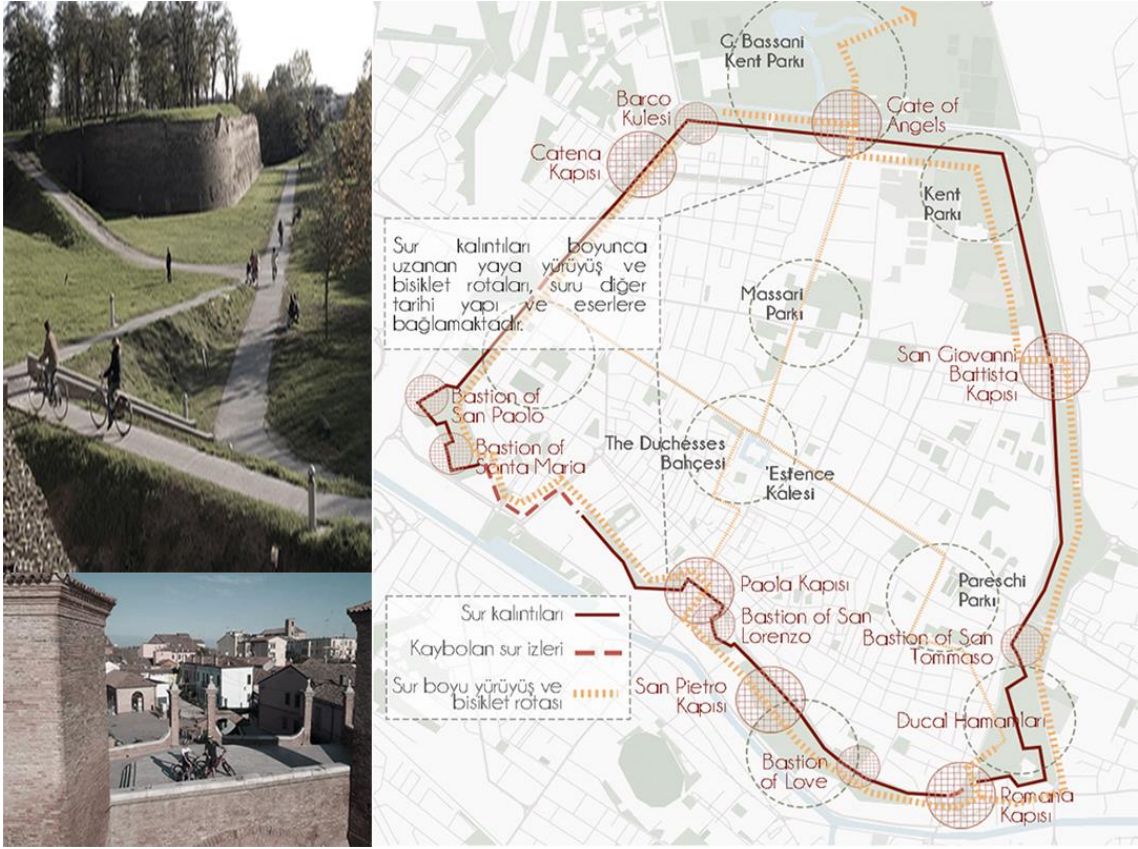
Şekil 2 Dubrovnik surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.3. Ferrara Kent Surları

1400'lü yıllarda İtalya'nın Ferrara kentinde kapı, kule ve burçlardan oluşan Orta Çağ ve Rönesans savunma surları inşa edilmiş, ancak bu surların zamanla savunma amaçlı kullanımlarını kaybettiği görülmüştür (URL-3). Bugün ise yeşil alanlarla çevrili eski sur alanı, eski duvar izini takip eden birbiriyle bağlantılı geniş bahçeler olarak kullanılmaktadır (Şekil 3). Kuleler, burçlar ve kapılar, sur kalıntılarını çevreleyen bahçeleri takip eden ritmik yapıları ile görsel bir imaj sunmakta ve kente tarihi ve mimari bir değer katmaktadır.

Bunun yanı sıra surları çevreleyen bahçeler; biyolojik çeşitlilikleri nedeniyle çok çeşitli flora ve fauna sunan doğa gözlem parkları, açık hava konser alanları, hobi bahçeleri, toplantı ve spor alanları sunmaktadır. Hem yerli halkın hem de turistlerin Gate of Angels ve Estence Kalesi gibi diğer tarihi eserleri ziyaret etmesine olanak sağlayan yaya rotaları ve bisiklet yolları, sur kalıntıları ile birlikte düşünülen rekreatif bir aktivite kurgusu dahilinde önerilmiştir (URL-3). Ayrıca bu bahçelerin, sur içi kısımda yer alan Massari Parkı, Pareschi Parkı, G. Bassani Kent Parkı, Duchesses Bahçesi gibi diğer rekreasyon alanlarıyla da ilişkisinin kurulması amaçlanmıştır.





Şekil 3 Ferrara surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.4. İstanbul Kara Surları

Tarihi geçmişi M.Ö. 193-211 yıllarındaki Septimus Severus dönemine dayanan, batıda artan barbar saldırılarına karşı bir önlem amacıyla ön sur hattı, ana sur hattı ve hendek olmak üzere üç önemli bölümden oluşan Theodosius surları, Haliç ve Marmara Denizi boyunca uzanan hem kara hem de deniz surlarını içermektedir (Van Millingen, 1899) (Şekil 4). Geçirdiği her tarihsel dönemde, Theodosius surlarının mekânsal özellikleri ve simgesel anlamları dönüşmüş, değişen siyasal ve toplumsal dinamikler, surların fiziksel varlığına ve kullanımına iz bırakarak neredeyse yalnızca kara surları olarak ifade edilen kısmının günümüze kadar gelebilmesine sebep olmuştur.

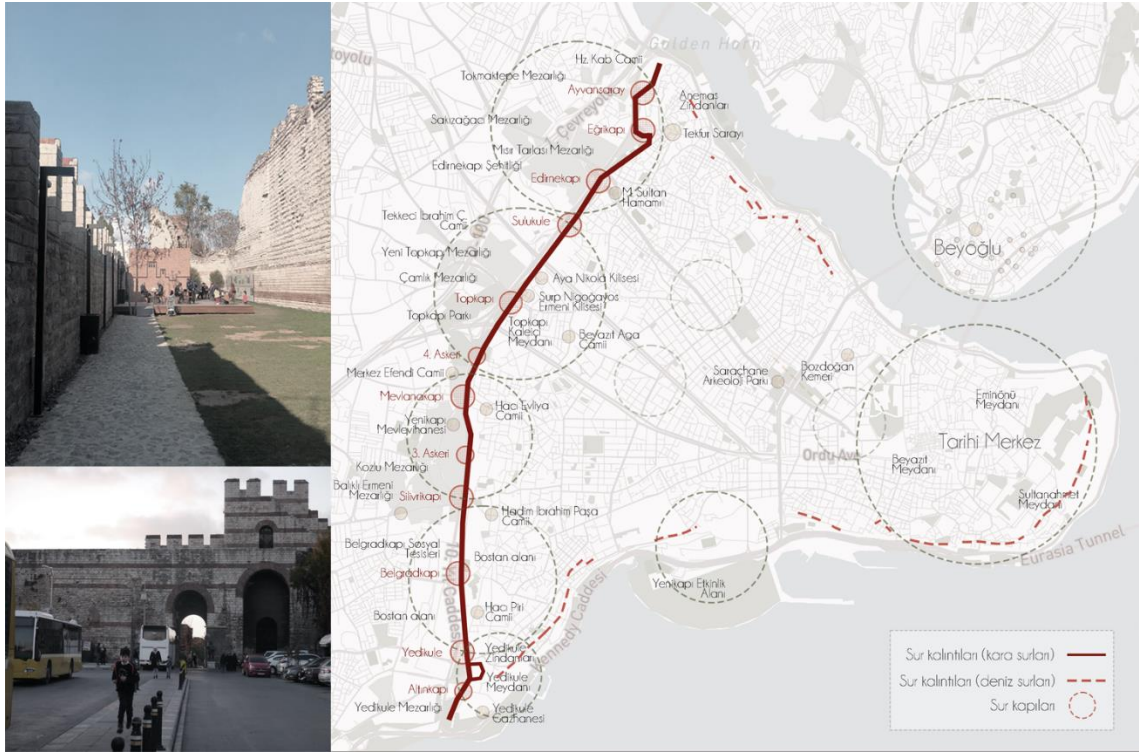
Günümüzde, kara surlarında güneyden kuzeye doğru sırasıyla Altınkapı, Yedikule Kapısı, Belgradkapı, Silivrikapı, Üçüncü Askeri Kapı, Dördüncü Askeri Kapı, Topkapı, Sulukule Kapısı, Edirnekapı, Eğrikapı ve Ayvansaray Kapısı olarak isimlendirilen kapılar bölgenin çok katmanlı tarihi yapısını temsil etmektedir (Van Millingen, 1899) (Şekil 4). Halka açık kapıların bir düğüm noktası olarak var olması, çevredeki diğer tarihi eserlerin ve kullanımların ritmik olarak ortaya çıkmasıyla duvarın algılanabilirliğini artırarak tüm alanı daha görünür kılmaktadır. Yedikule Gazhanesi ve Zindanları, Hadım İbrahim Paşa ve Hacı Evliya Camii, Aya Nikola ve Q. Nigoğayos Ermeni Kilisesi, M. Sultan Hamamı, Tekfur Sarayı gibi kapıları çevreleyen sivil mimari eserler ve anıtlar, sur yapısıyla birlikte çalışabilecek çeşitli odak alanlarını oluşturmaktadır.

Tarihi eserlerin yanı sıra mezarlıklar ve bostanlar gibi günümüze kadar ulaşan işlevler, bölgenin tarihi varlıklarını ve değerlerini zenginleştirerek tarihi miras çalışmalarına konu olmaktadır. Bu işlevlerin diğer tarihi eserlerle birlikte korunması ve günlük yaşama entegre edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, İstanbul Kara Surları boyunca kesintisiz bir kültür rotası oluşturmaya yönelik sürdürülen mevcut projenin bu anlamda olumlu bir girişim olarak değerlendirilebilmesine rağmen genele



bakıldığında, kara surları kapsamında yapılan fiziksel müdahaleler ve koruma tutumlarının yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Surların güney kesiminde, sur dışı alana açık alan olarak bostanların hakim olduğu, bostanları destekleyecek rekreasyon amaçlı yarı açık mekânların eksik kaldığı görülmektedir.

Topkapı çevresindeki kara surlarının sosyo-kültürel ve rekreatif işlevlere sahip olduğu, ancak bu işlevlerin değerini düşüren kayıp mekanların varlığının alanda zıtlıkların oluşmasına sebebiyet verdiği gözlemlenmektedir. Edirnekapı çevresinde ise mezarlıkların varlığına ilişkin pasif kullanım, farklı zaman dilimlerinde farklı etkinliklerin ve farklı kullanımların sunulmasını engellerken bu alan çevresinde yer alan boş, kullanılmayan ve kayıp alanlar aktif kamusal kullanım için potansiyel olarak değerlendirilebilmektedir.



Şekil 4 İstanbul Kara Surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.5. Milano İspanyol Surları

İtalya'daki Milano kentinin savunma surları, Cumhuriyet ve İmparatorluk döneminde Roma surları, Orta çağ surları ve son olarak da İspanyol surları olmak üzere üç farklı süreçten geçmiştir. En son ki sur sisteminin günümüzdeki kalıntılarını fiziksel olarak görmek ve kaybolan tüm izlerinin kentin mevcut kentsel dokusuna yansımaları Cerchia dei Bastioni isimli dairesel ring sistemi üzerinden okumak mümkündür (Şekil 5).

İspanyol surları içindeki birçok alan, mevcut altyapının iyi değerlendirilmesine ve farklı kamu ihtiyaçlarının gözetilmesine odaklanılarak eski tarihi varlıklar ile kent arasındaki işlevsel bütünleşmenin gerçekleştirilmesi amacıyla yeniden tasarlanmıştır. Yeniden tasarlama süreci, kentin şeklini tamamen değiştirmek yerine, kentin farklı katmanları arasındaki etkileşimi sağlamak için tarihsel bağlamdan türetilmiştir.

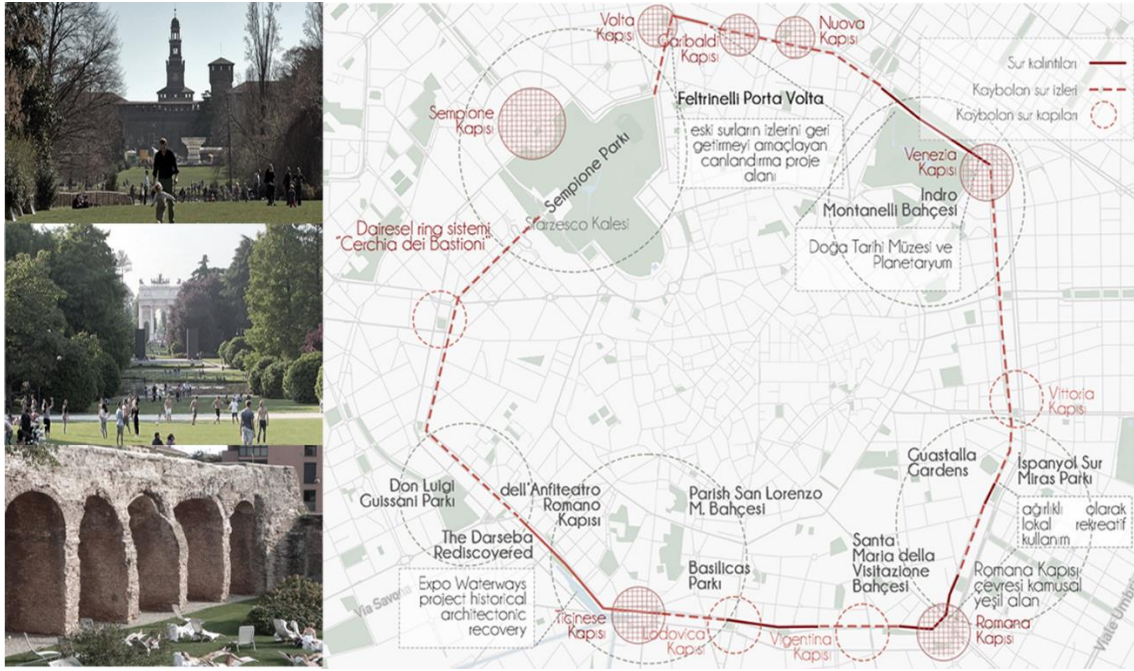
Bu doğrultuda, eski sur kalıntıları ve izleri boyunca halka açık park ve bahçeler gibi farklı rekreasyon alanları oluşturularak bütünleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Sur çevresinde olumlu bir





izlenim yaratmak için Feltrinelli Porta Volta bölgesinde eski sur izlerinin geri getirilmesi hedeflenerek canlandırma projesi gerçekleştirilmiştir. Doğa Tarihi Müzesi ve Planetaryum'a ev sahipliği yapan Indro Montanelli Bahçesi, eski surların bir parçası olarak günümüze ulaşan Porta Venezia'nın yanında konumlanmıştır.

Porta Romana çevresinde, İspanyol Surlarının iyi korunmuş kısımlarının yanında, yerli halkın aktif olarak kullanması için küçük bahçeler halinde İspanyol Surları Miras Parkları tasarlanmıştır. Eski surların bir parçası olarak Porta Sempione ile Sforza Kalesi arasında yer alan Sempione Parkı, kamusal kullanım potansiyelleri ile kullanıcıların günlük yaşantısının parçası haline gelmiştir (Şekil.5) (URL-4).



Şekil 5 Milano İspanyol Surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.6. Xi'an Kent Surları

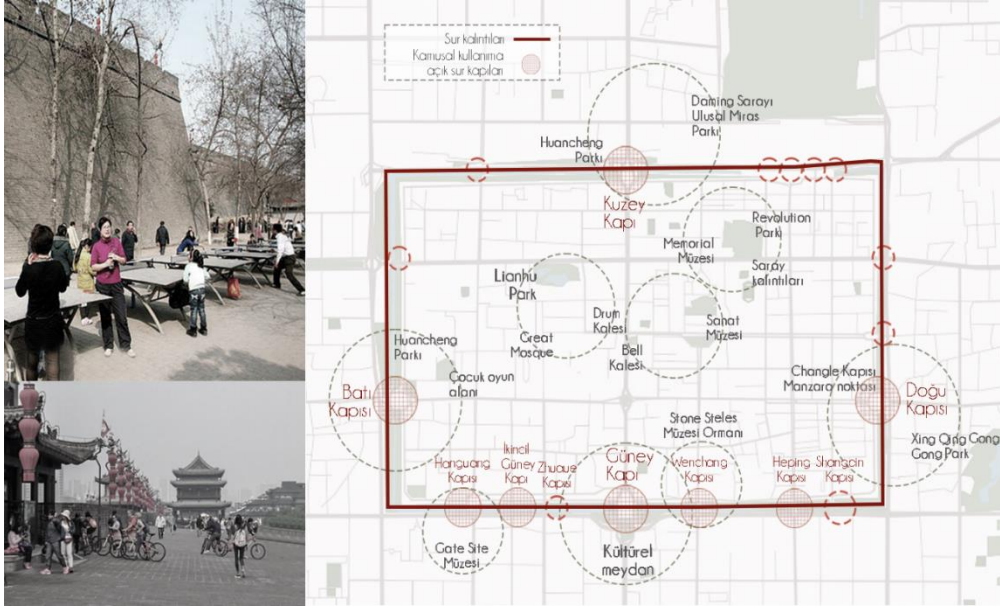
Çin'in iyi korunmuş kent duvarlarından ve dünyanın en büyük savunma sistemlerinden biri olan Xi'an kent surları, Ming Hanedanlığı döneminde savunma amacıyla inşa edilmiş, bugün ise tarihi rekreatif kullanım alanlarından biri olarak yeni bir işlev kazanmıştır (URL-5).

Sur sistemi üzerinde birden çok kapı bulunmaktadır, fakat bunlardan sadece 8 tanesi kullanıcıların kullanımına açıktır. İşaret ögesi ve düğüm noktası olarak işlev kazanan kapılar, kullanıcılar için her mevsimde çok çeşitli kamusal faaliyetler sağlamaktadır (Şekil 6). Şehir merkezine güçlü bir şekilde bağlı olan bir sur duvarı üzerinde gerçekleşmesi bakımından özel olan Xi'an Surları Uluslararası Maratonu, her yıl kültürü, tarihi, çağdaş ilgi alanlarını ve koşuyu bir araya getirmeyi amaçlayarak düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra, surun canlılığını artırmak ve çevresi alanın kamusal kullanımını güçlendirmek için her yıl kültür ve eğlenceyi bütünleştiren Geleneksel Sur Uçurtma Şenliği de düzenlenmektedir (Url-5).

Surun çevresinde büyük meydanlar, yeşil alanlar ve kullanıcıların spor ekipmanlarına erişimi olan şehir parkı gibi birçok boş zaman aktivite alanı bulunmaktadır. Kullanıcılara sunulan farklı aktivite alternatifleri, kent manzarası eşliğinde yapılabilecek günlük bisiklet ve yürüyüş rotaları ile desteklenmektedir. Böylece, Xi'an Surları'nın çok işlevliliği, erişilebilirliği ve görünürlüğü sağlanarak



sur ve çevresindeki tüm potansiyel alanların kalıcı ve geçici aktivitelerle değerlendirildiği söylenebilmektedir.



Şekil 6 Xi'an surları çevresindeki kullanımlar ve sur ile kurulan ilişkiler

#### 4.7. Karşılaştırmalı Değerlendirme ve Kent Surlarının Kamusal Kullanımı Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi

Seçilen örnek alanlarda kentsel açık alanların varlığı, sosyal donatı alanlarının sur duvarıyla kurduğu ilişkiler ve farklı kullanımlar arası ilişkiler birlikte incelendiğinde, benimsenen farklı yaklaşımlar ve kullanım önerilerinin de bir sonucu olarak bu alanların 3 farklı fiziksel ve mekânsal karakter ile öne çıktığı görülmektedir.

Literatür bölümünde ortaya koyulan bağlamsal çerçeve doğrultusunda, Milano ve Ferrara örneklerindeki kent surları eşik görevi görerek çevresi alanlarda çeşitli karşılaşmalara, etkileşime ve bir aradalıklara izin veren arabulucu mekânlar oluşturmakta ve bu yönüyle bu iki kentteki surlar kapsayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir.

Xi'an ve İstanbul örneklerindeki kent surları ise hem kentsel sınır hem de eşik karakterlerini aynı anda bulundurarak birbirinden farklı kullanımlara ev sahipliği yapmaktadır. Xi'an kentinde bulunan tamamen surlarla çevrili olma özelliği, kent içerisinde yalnızca fiziksel bir sınır oluşumuna sebep olurken İstanbul örneğinde bu durumun oluşmasında farklı dinamikler rol oynamaktadır. İstanbul Kara Surları, yapısı itibarıyla fiziksel bir sınır oluşturmasa da çevresinde bulunan mevcut kamusal kullanımların birbiriyle entegre olamaması ve buna ek olarak, var olan tanımsız ve kayıp alanlar sebebiyle fiziksel, sosyal ve algısal bir sınır oluşumuna tanıklık etmektedir.

Diğer yandan Carcassonne ve Duvrovnik örneklerinde ise surların hem kentsel sınır hem de anıtsal bir öge olma karakterine sahip oldukları görülmektedir. Bu iki örnek; Xi'an'a benzer şekilde, neredeyse tamamen surlarla çevrili olma özelliğini günümüze taşıyarak tarihi-turistik bir kent temsili çizdikleri için fiziksel bir sınır oluşumuna sebep olmakta ve surlar, kentten ayrı düşünülmemeyen sembolik anlamları nedeniyle aynı zamanda anıtsal bir nitelik de taşımaktadır.

Örnek alanlardaki kamusal kullanım yaklaşım ve stratejilerindeki benzerliklere ve farklılıklara dair inceleme bulguları, çalışmada kurulan teorik ve bağlamsal çerçeve doğrultusunda



düşünüldüğünde sistematize edilebilmektedir (Şekil.7). Bu yönde, kent surlarının kamusal kullanımını analiz etmede kullanılabileceği düşünülen 11 parametre- erişilebilirlik, işlevsellik, süreklilik, çok katmanlı yapı, olanaklılık; sosyal erişebilirlik, kullanıcı çeşitliliği, etkileşim; imgelenebilirlik, güvenlik/konfor, kimlik ve aidiyet-, inceleme bulgularında görülen ortak kaygılar üzerinden detaylandırılarak surlara ilişkin fiziksel çevre, sosyal çevre ve çevresel algıyı etkileyen toplam 25 farklı alt parametre ile ilişkilendirilebilmektedir.

Kavramsal çerçeve önerisinde ifade edilen parametre ve alt parametrelerin sur ve çevresi alanlarda mekânsal karşılığının bulunması, sur çevresinde kayıp ve artık mekanların oluşumuna neden olan sorunların, süreksizliklerin ve kopmaların önüne geçmekte ve bunun sonucunda surların çok boyutlu niteliğinin ortaya çıkarılarak gündelik yaşam aktiviteleri ile bütünleşmesinin önü açılabilmektedir.

ÖRNEKLER		Carcassonne	Dubrovnik	Ferrara	İstanbul	Milano	Xi'an	
Sur Yapısı	Surların karakter özellikleri	kentsel sınır & onitsal öge	kentsel sınır & onitsal öge	eşik	sınır & eşik	eşik	sınır & eşik	
	Geçiş noktası olarak sur kapıları	+	+	+	+	+	+	
Sur Çevresi Kentsel Alan	<b>PARAMETREALT PARAMETRE</b>							
	Ulaşılabilirlik	Farklı ulaşım hizmetlerinin varlığı	+	+	+	+	+	+
		Sur içi ve sur dışı alanları birbirine bağlama	+	+	+	+	+	+
		Kentin diğer bölgelerinden sur alanına kolay erişim	+	+	+	+	+	+
	Fiziksel Çevre	Süreklilik	Farklı fonksiyonel özelliklere sahip olma	+	+	+	+	+
			Gündelik rutinin bir parçası olma	+	+	+	+	+
			Sur çevresinde kesintisiz açık ve yeşil alanların varlığı	+	+	+	+	+
	Sosyal Çevre	Ulaşılabilirlik	Surların aslına uygun olarak restore edilmesi ve yeniden kullanılması	+	+	+	+	+
			Çevredeki diğer tarihi eserlerin varlığı	+	+	+	+	+
			Açık ve yarı açık alanların varlığı	+	+	+	+	+
	Çevresel Algı	Güvenlik & Konfor	Çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapma	+	+	+	+	+
Farklı zaman dilimlerinde farklı kullanım potansiyellerine sahip olma			+	+	+	+	+	
7/24 kullanıma açık olma			+	+	+	+	+	
Sosyal Çevre	Kullanıcı Çeşitliliği	Sur alanına ücretsiz erişim sağlanması	+	+	+	+	+	
		Aktivitelere ücretsiz erişim sağlanması	+	+	+	+	+	
		Kapsayıcı olma	+	+	+	+	+	
Çevresel Algı	İmgelenebilirlik	Sur duvarı ile etkileşim	+	+	+	+	+	
		Kullanıcılar arası etkileşim	+	+	+	+	+	
		Suru daha görünür klan unsurların/etkinliklerin varlığı	+	+	+	+	+	
Çevresel Algı	Kimlik & Aidiyet	Diğer tarihi eserlerin ritmik yapısı ile görsel imaj oluşturmaya (yer işaretlerinin algılanabilirliği)	+	+	+	+	+	
		Surun gece kullanımında aydınlatmanın yeterliliği	+	+	+	+	+	
		Kenti mobilyaları ve dinlenme alanları surla Peyzaj tasarımının yeterliliği	+	+	+	+	+	
Çevresel Algı	Güvenlik & Konfor	Alan ve alanın tarihi hakkında bilgi verilmesi	+	+	+	+	+	
		Alanın tarihi kentsel peyzaj deneyimine izin vermesi	+	+	+	+	+	
		Mekânsal hafızayı geliştiren unsurların/eylemelerin varlığı	+	+	+	+	+	

Şekil 7 Kent surlarının kamusal kullanımı üzerine kavramsal çerçeve önerisi

## 5. Sonuç

Kentsel surlar, çok boyutlu karakterleri ve zaman içerisinde kazanabildikleri farklı anlamlar üzerinden sur içi ve sur dışı alanlardaki farklı mekânsal oluşumları, kullanıcıların gündelik yaşamını ve aralarındaki toplumsal ilişkileri biçimlendirmektedir. Bunu yaparken işlevsel eskime sürecine girebilen surlar; incelenen İstanbul örneğinde görüldüğü gibi bu süreçte alınan eksik ve/veya yanlış planlama kararları doğrultusunda surların tarihi ve kültürel miras alanı olma değerini olumsuz yönde etkileyen tanımsız ve kayıp alanlara dönüşme eğilimi gösterebilmektedir.

Bu nedenle surlar; bu eğilim sonucunda sur çevresinde oluşan parçalanmış kentsel dokuyu iyileştirme gayreti gösteren, sur çevresi alanların kullanıcılar tarafından yeniden üretilerek gündelik





mekânlara dönüşmesine izin veren esnek tasarım yaklaşımlarını benimseyen bütüncül bir planlama anlayışı ile ele alınmalıdır. Söz konusu bütüncül bakış açısı odak alan bu çalışmanın, sonucunda oluşturulan kavramsal çerçevenin uygun yöntemsel çerçeve ile desteklenerek kent surlarının kamusal kullanımına dair daha detaylı sonuçlara rehberlik edebileceğine inanmaktadır.

Kavramsal çerçevede yer alan ilgili parametre ve alt parametreler, sur ve çevresi alanların kamusal kullanım potansiyellerini keşfetmenin ipuçlarına karşılık gelmektedir. Kullanıcıların fiziksel, sosyal ve algısal ihtiyaçlarına bütüncül bir yanıt için bu parametre ve alt parametreleri karşılamanın yolları ve surlarla çevrili alanların daha kapsamlı kullanım alternatifleri doğrultusunda araştırılması gerekmektedir. Böylece sur ve çevresi alanlar, potansiyeli göz ardı edilen kayıp mekânlar olarak değil, iyi tanımlanmış kamusal mekânlar olarak gündelik hayata entegre edilebilmektedir.

## Notlar

*Bu bildiri; İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Programı'nda, Doç. Dr. Eren Kürkçüoğlu danışmanlığında tamamlanan "Discovering the Public Use Potentials of City Walls and Their Surroundings: The Case of Theodosian Walls" (2023) isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.*

## Kaynaklar

- Amin, A. (2002). Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity. *Environment and Planning A*, 34: 959–980.
- Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. 2nd ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ashworth, G.J. (1991). *War and the City*, Routledge, London.
- Ashworth, G.J. & D. Bruce. (2009). Town walls, walled towns and tourism: paradoxes and paradigms, *Journal of Heritage Tourism*, 4(4) 299-314.
- Carmona, M., Heath, T., O, T. & Tiesdell, S. (2003). *Public Places-Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design*, Architectural Press, Oxford.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G. & Stone, A.M. (1992). *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, England.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*, Danish Architectural Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kostof, S. (1992). *The city assembled: The elements of urban form through history*. Bulfinch Press Book.
- Krajnik, D. & Petrović Krajnik, L. (2019). *Models of Bastion Fortifications Integration in Cities*. In: Obad Šćitaroci, M., Bojanić Obad Šćitaroci, B., Mrđa, A. (eds) Cultural Urban Heritage. The Urban Book Series. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6\\_26](https://doi.org/10.1007/978-3-030-10612-6_26).
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lynch, K. (1960). *Image of the City*. Cambridge Mass: MIT Press.
- Meiss, P. (1990). *Elements of Architecture*. Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design, *Journal of Urban Design*, 3(1), 93-11.
- Mosler, S. (2019). Everyday heritage concept as an approach to place-making process in the urban landscape, *Journal of Urban Design*, 24(5), 778-793, DOI: 10.1080/13574809.2019.1568187.
- PPS. (2014). <http://www.pps.org/reference/grplacefeat/> Erişim Tarihi: 06.09.2022.
- Van Millingen, A. (1899). *Byzantine Constantinople, the walls of the city and adjoining historical sites*. London: J. Murray.
- URL-1<<https://www.audetourisme.com/en/see-and-do/not-to-be-missed/the-cite-of-carcassonne/with-children/>>, date retrieved 18.10.2022.
- URL-2<<https://wallsofdubrovnik.com>>, date retrieved 16.10.2022.
- URL-3<<https://www.ferraterreaacqua.it/en/ferrara/discover-the-area/art-and-culture/arches-doors-walls-porticos/the-city-walls>>, date retrieved 16.10.2022.
- URL-4<<https://livingnomads.com/2021/05/milan-blog/parco-sempione-sempione-park/>>, date retrieved 15.10.2022.
- URL-5<<https://www.atlasobscura.com/places/xian-city-walls>>,date retrieved 17.10.2022.